

Радянська військова адміністрація і громадсько-політичні організації у східнонімецьких селах.

В 1945 східно-німецьке суспільство було деконсолідоване як по лінії місто-село, так і по лінії тоталізації громадськості. При цьому компартія була, по суті, додатком до радянської окупаційної адміністрації і впровадження досвіду Радянського Союзу в суспільні структури Німеччини. Становище компартії, трансформованої в Соціалістичну єдину партію Німеччини (СЄПН) на місцях було вкрай нестабільним. Фактична відсутність в цілому ряді земель партійних організацій, які б мали можливість виставляти кандидатів на виборах, призводила до неможливості напряму визначати настрої селянського електорату, який у своїй більшості віддавав перевагу власницьким тенденціям, не сумісними з комуністичною доктриною і відповідно тяжів до політичних організацій, які представляли ці інтереси. Так, в регіоні Макленбурга з 2300 общин - 1200 не мали парторганізацій СЄПН (52,2%)¹. Відсутність партійних осередків не дозволяло також СЄПН тотально контролювати післявоєнну демократію, яка трималася перш за все завдяки паритету у відносинах між різними соціальними групами, репрезентованими певними політичними партіями. СЄПН, спираючись на постійну підтримку Москви, прагнула зруйнувати ці принципи із середини.

Найбільш рельєфно сваволя комуністів виявилася в діях місцевих компартійних осередків в селах під час аграрних перетворень. Вони блокували участь інших партій в земельній реформі, демонструючи небажання йти на компроміс з громадсько-політичними організаціями, які мали вплив на селі. Політика комуністів обумовлювалася прагненням підкорити систему політичного представництва східної частини Німеччини, використовуючи збір компрометуючих матеріалів на членів інших партій, а також осіб, занесених до списків Соціал-демократичної партії Німеччини (СДПН), Християнсько-демократичного союзу (ХДС) та Ліберально-демократичної партії (ЛДП).

При цьому тиск на виборців посилювався пропорційно зростанню популярності названих партій в середовищі німецького селянства, яке в переважній більшості підтримувало передвиборчу платформу ХДС. Компартія спільно з представниками Радянської військової адміністрації Німеччини (РВАН) розробила заходи тактичного характеру, які дозволили зменшити вплив ХДС на його електорат, відповідно до принципу "divide et impera". Зусилля комуністів концентрувалися переважно на підтримці лівого крила ХДС і протиставлення його праволіберальній частині цієї партії, що тримала в сфері свого впливу до 15% селянства східної окупаційної зони. За відсутності альтернативних джерел підтримки, лівим з ХДС не залишалося нічого іншого як цілеспрямовано орієнтуватись на СЄПН-РВАН. У результаті останні одержували розширення підтримки у частини сільського населення, традиційно орієнтованого на гасла соціалізації лівих з ХДС і його структурах на місцях.

Особливо загострилися внутріпартійні суперечки в ХДС в листопаді 1947, коли в низових осередках ХДС в період підготовки чергового з'їзду, були створені "прогресивні групи", які ставили за мету організаційне оформлення лівої течії в ХДС. Щоправда, реалізувати цю програму тоді не вдалося. Під час з'їзду консервативні християнські демократи пішли лише на поступку лівоцентристам в центральному правлінні партії². Разом з тим, досягнуті успіхи на стільки надихнули комуністів, що вони за допомогою РВАН розробили цілий комплекс заходів впливу на ХДС,

що передбачали зміцнення лівого крила, яке фактично утворилося на листопадовому 1947р. з'їзді ХДС. Готувалася позачергова партійна конференція, яка повинна була висловити недовіру попередньому керівництву ХДС. Крім того, передбачалися масовий наступ на позиції правого крила партії засобом розгортання критики теоретичних положень доктрини правого центрризму і усунення з керівних посад прихильників правоцентристської і праволіберальної орієнтації. Головне ж завдання комуністів щодо ХДС зводилося до послаблення його впливу на селянство Східної Німеччини. Стимулювався перехід останнього в створену під егідою СЄПН-РВАН Селянську спілку. Члени ХДС не допускалися до керівництва сільської громадської організації - комітетів селянської взаємодопомоги (КСВ) і систематично дискредитувалися християнсько-демократичні гасла серед сільського населення³. Управління пропаганди та інформації (УПІ) РВАН взяло безпосередню участь в розробці передвиборчих документів ХДС, зокрема положення про общинні вибори. Під тиском РВАН Християнсько-демократичний союз змінив свою передвиборчу платформу і відмовився від неприйнятних для окупаційних властей положень і лозунгів, що призвело до різкого зростання амбіцій лівої течії цієї партії відносно селянського електорату⁴.

Центральне правління ХДС було загнане діями СЄПН-РВАН в глухий кут: звуження програми партії, в першу чергу за рахунок гасел захисту прав селян-власників і домінування приватної ініціативи в господарському житті, відштовхнуло від неї значну частину середнього селянства, яке потребувало гарантій користування земельною нерухомістю. Спроби відстоювання власницьких пріоритетів з боку активістів правого крила ХДС розцінювалося владними структурами однозначно як "саботування революційних перетворень". Результатом стала все більша заблокованість діяльності партійних осередків ХДС на місцях з одного боку і посилення відцентрових тенденцій між центральними, регіональними та місцевими структурами організації Християнських демократів з іншої.

Боротьба комуністів за селянство відбувалася і по лінії взаємовідносин з Демократичною селянською партією Німеччини (ДСПН). 16-17 липня 1948р. в м.Шверині проходила зональна конференція ДСПН за участю 123 делегатів, які повинні були обрати Центральне правління партії. Обов'язки відповідального керуючого справами партії були покладені на члена СЄПН заступника редактора друкованого органа ЦК товариств селянської взаємодопомоги, газети "Селянська взаємодопомога". До складу правління увійшли 19 представників громадських організацій селянства, з яких 15 були членами СЄПН⁵. Юридичне оформлення нової політичної партії відповідало завданням комуністичного керівництва країною по розподілу свого впливу за допомогою специфічної селянської громадсько-політичної організації, що мала можливість впроваджуватися в середовище сільського населення, звільненого від впливу ХДС. ДСПН створювалася як маріонеткову утворення СЄПН-РВАН і призначалася для гнучкого впровадження в свідомість німецького селянства необхідності співіснування з робітничим класом в політичному житті країни. Директиви СЄПН були остаточною інстанцією для функціонерів з ДЕСПН, які на 70% мали подвійне членство - в ДСПН та СЄПН.

Але життєві реалії внесли свої корективи в існування цієї дуалістичної системи. ДСПН почала декларувати вирішальну роль Селянської партії в організації сільського населення, культивувати тезу про відсутність класових антагонізмів в німецькому селі і тотальну революційність селянства. Все це вступало в суперечність з програмними положеннями компартії і свідчило про нездатність СЄПН закріпитися на селі, підвівши політичну основу під проголошений на комуністичних партійних

форумах союз трудящих міста і села при провідній ролі робітничого класу. Саме цю мету переслідувало керівництво СЄПН, створюючи Селянську партію⁶.

Наступний напрям, покликаний блокувати вплив ХДС серед сільського населення пов'язувався з підтримкою Ліберально-демократичної партії як противаги ХДС, через штучну підтримку функціонування партії ліберальних демократів⁷. Центральне правління ЛДП, підтримане РВАН і СЄПН взагалі не користувалося популярністю в середовищі рядових членів цієї партії і трималася лише завдяки Радянській військовій адміністрації. Міна, закладена комуністами в структурну мережу партій непролетарської орієнтації, вибухнула в 1948р., коли берлінські організації ХДС і ЛДП фактично відділилися від своїх зональних осередків і почали проводити політику, що йшла в розріз із заходами СЄПН і породжувала наростання проблем у взаємовідносинах східнонімецьких партій⁸.

Політичні кроки керівництва СЄПН з блокування діяльності ХДС цілком залежали від РВАН, яка могла вільно маніпулювати складом правлінь партій в центрі і на місцях, лімітуючи їх діяльність і загрожуючи розпуском осередків.

Окрім цього, в період 1945 - 1950 років СЄПН поширювала свій вплив на селянську масу за допомогою створення місцевих організацій правління, які разом з громадськими об'єднаннями були носіями і провідниками пролетарського впливу на німецьке село⁹. За неможливістю встановлення прямого контролю над господарською діяльністю німецького селянства, враховуючи його специфічно зорієнтований власницький менталітет, СЄПН діяла за допомогою створення різних громадських сільських спілок під загальним дахом Організації селянської взаємодопомоги (ОСВ). Вона повинна була проводити лінію СЄПН під час відновлення зруйнованої за роки війни, традиційної для Німеччини сільськогосподарської кооперації¹⁰.

Одночасно комуністи робили все можливе для обмеження участі ОСВ в політичному житті країни, лімітуючи її діяльність сільською місцевістю. На підготовленому РВАН-СЄПН Німецькому народному конгресі за єдність і мирні угоди, який проходив у грудні 1947р. в Берліні, серед 2215 депутатів, лише 13 осіб представляли Об'єднання селянської взаємодопомоги. В цілому німецьке село було надзвичайно слабо представлене в конгресі, що продемонструвало невідповідність комуністичних гасел залучення селянства до політичного життя їх дійсні участі в громадському сільському самоуправлінні.

Відводячи ОСВ роль природного регулятора становища, що склалося у німецькому селі, СЄПН-РВАН вимагали від організації селянської взаємодопомоги проводити прокомуністичні кандидатури на общинних виборах опозиційних до СЄПН партій радянської зони. Зростання прошарку членів ХДС, орієнтованих на СЄПН, сприяло розколу в середовищі сільських християнських демократів ОСВ одержала навіть виключне право висувати свої списки кандидатів на виборах 1946р. і як політична легітимна організація. Це дозволяло комуністам зміцнити свої позиції в органах правління і самоуправління, оскільки списки ОСВ висувалися саме в тих місцевостях, де не існувало місцевих осередків СЄПН, або ж вони кількісно чи організаційно не відігравали суттєвої ролі¹¹.

Вище згадана тактика дозволяла компартії одержати певну частину голосів в місцевих органах влади, необхідних для кадрово-організаційного закріплення в районах, що традиційно тяжіли до ХДС. Після створення цієї передумови, компартія, блокуючи діяльність ХДС, переходила до розгортання "повномасштабних революційних перетворень", використовуючи в якості інструмента органи місцевої адміністрації. Від ОСВ було обрано до общинних рад 7503 депутата, до крейстагів - 745 і до ландтагів - 15 депутатів. Декларований позапартійний статус ОСВ фактич-

но не відповідав дійсності, бо саме СЄПН займала панівне становище у всіх ланках керівних органів ОСВ, включаючи й вищі¹².

Проте на весні 1947р. на виборах до місцевих керівних органів ОСВ виявилось не бажання заможного і частини середнього селянства підтримувати проголошену комуністами змичку між містом і селом, що прикривала нееквівалентний обмін продукції сільського господарства і промисловості. Несподівані і небезпечні для комуністів зміни в настроях значної маси сільського населення стали наслідком прорахунків в стратифікаційній політиці СЄПН. Щодо селянства, які призвели до форсованого залучення його широких верств до товариств взаємодопомоги.

Становище, що склалося реально відбивало традиційну систему соціально-політичних орієнтирів власників невеликих господарств і середняцтва, що становили більшість серед членів серед селянських комітетів взаємодопомоги в першій половині 1949р.

Керівництво СЄПН одержало тривожні сигнали з місць, які свідчили про часткову втрату контрольних позицій комуністів над низовими керівними ланками селянської взаємодопомоги. Вирішення проблем відновлення свого впливу, але вже в тотальних формах повинно було відбуватись за двома магістральними напрямками: 1) створення дійової противаги в місцевих органах ОСВ керівництву комітетів сільської взаємодопомоги, шляхом залучення до членства в ОСВ безпартійного селянства, агітованого за комуністів; 2) проведення заходів із централізації і уніфікації керівництва ОСВ, за допомогою яких заново обрані колегіальні органи з більшістю комуністів, прокомуністично налаштованих селян або просто співчуваючих СЄПН, блокували б небажані пропозиції усіх, хто не поділяв точку зору СЄПН на характер і форми перетворень в сільському господарстві країни. Реалізація першого напрямку була проведена до середини 1949р. по всій Східній Німеччині. Що стосується іншого рішення, то воно почало впроваджуватись в життя ще 1947р., коли загальнонаціональні вибори КСВ виявили слабкість позицій комуністів у середовищі німецького селянства. На час першого загальноселянського з'їзду в радянській окупаційній зоні Німеччини існувало 5 земельних об'єднань КСВ автономних в своїй діяльності. Відсутність єдиного керівного органу не позначалася на їх господарській діяльності. Центральний селянський секретаріат (ЦСС) ОСВ, який функціонував на правах відділу Німецького управління сільського господарства і лісоводства, не будучи виборним органом, практично обмежував свою діяльність координацією роботи секторів їх земельного обслуговування КСВ. Він не регламентував роботу КСВ і не корегував склад їх керівних органів в залежності від політичної кон'юнктури.

Становище корінним чином змінилося після загальноселянського з'їзду РСВ, який проходив у Берліні в листопаді 1947р. з 316 делегатів з правом ухвального голосу, 245 були членами СЄПН, 48 - безпартійними, решта - членами ХДС та ЛДП. Замість існуючої раніше загальноземельної організації, яка координувала діяльність ОСВ окремих земель, з'їзд обрав Центральне правління (ЦП) і Центральну ревізійну комісію (ЦРК) об'єднань селянської взаємодопомоги¹³.

Компартія Східної Німеччини, спираючись на військово-репресивний апарат РВАН, зуміла усунути з історичної арени політичні організації некомуністичної орієнтації, створивши їм противагу в особі сільських кооперативно-господарських спілок. Уніфіковані і побудовані за класово-пролетарською ознакою, ці об'єднання стали соціальною опорою утвердження влади компартійно державних структур та реалізації прорадянської моделі аграрного розвитку Східної Німеччини.

-
- ¹ СВАГ. Управление пропаганды и информации. 1944 - 1949 гг.(далі СВАГ УПИ). - Сб. документов. - М., 1994. - С. 56.
 - ² Російський державний архів соціально-політичної історії - Ф. 17 - Оп. 128. - Спр. 360. - Арк. 233.
 - ³ Там само. - Спр. 572. - Арк. 69 - 72.
 - ⁴ Там само. - Спр. 147. - Арк. 1.
 - ⁵ Там само. - Спр. 567. - Арк. 19.
 - ⁶ Там само. - Арк. 24, 25.
 - ⁷ СВАГ УПИ. - С. 166.
 - ⁸ Там само. - С. 212.
 - ⁹ Уланова Т. В. Деятельность СЕПГ по вовлечению крестьянства в социалистическое строительство. - М., 1965. - С. 8, 9.
 - ¹⁰ Bericht der Zentralvereinigung der Gegenseitigen zum 2. Deutschen Bourntag. - Berlin.- 1949. - S. 8.
 - ¹¹ Салехов Н. И. Социалистические преобразования в сельском хозяйстве ГДР. 1949 - 1980. - М., 1981; Харатьян Г. М. Аграрные преобразования в Германской Демократической Республике. М., 1957. - С. 179, 182.
 - ¹² Харатьян Г. М. Вказана праця. - С. 185, 186.
 - ¹³ Котов Г. Г. Аграрные отношения и земельная реформа в Германии. - М., 1956. - С. 82, 83.